

Čitajući stare vojne pisce

(Grupa autora, *Rasprave o ratnoj veštini*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1991)

Pukovnik u penziji VASILJE CERović

Knjiga sadrži izbor iz vojnih radova šestorice znamenitih stvaralaca (Sun Cu, Flavije Vegecije Renat, Nikolo Makijaveli, maršal Moric Saksonski, Fridrih II Veliki, Napoleon), što omogućuje uvid u tematiku ratne veštine od njenih pisanih početaka do Francuske revolucije. Može se pomisliti da za takvo izdanje nije izabran najpovoljniji trenutak. Naime, u vremenu u kojem smo u prilici da se najpotpunije obavestimo o najmodernijem izdanju savremenog rata ponuđena su nam razmatranja o ratnoj veštini iz sporovozne pešadijske perspektive. Jer, Napoleonove armije kretale su se po Evropi istom brzinom kao i Cezarovi legionari osamnaest vekova ranije. Osim toga, prema Hegelu, svako vreme ima tako osobene prilike da se u njemu mora odlučivati na osnovu njega samog, pa opšte načelo i sećanje na slična zbivanja u prošlosti nisu ni od kakve koristi. On je čak smatrao da je glupo pozivanje na grčke i rimske primere, budući da se ništa više ne razlikuje nego narav tih naroda od naravi naših vremena. I njegov savremenik Klauzevic je video sklonost pisaca da događajima iz starog veka ukrašavaju i pokrivaju praznine i pogreške, pa i uz udeo sujete i šarlatanstva. Njihove kritičke opomene valja uzeti u obzir, ali zajedno sa saznanjem da je i njihovo delo nadživelo njih same.

Uprkos stalnim promenama u vojnoj organizaciji, ratnoj tehnici i ratnoj veštini, pa i u naravi naroda i vremena, kako se Hegel izrazio, ima nešto što povezuje sve ratove, od najstarijih do savremenih, i što potvrđuje ratnu veštinu kao teorijsku i praktičnu disciplinu. Prihvatljivo objašnjenje za to nalazi se i na stranicama ove knjige. Tako Vegecije piše o svojoj nameri da redom navede osobene običaje i tradicije *starovremaca* (podvukao autor) u vojnim stvarima, koji su

sažeti u odredbama i propisima; zatim naglašava da su Rimljani sledili primer Lakedemonjana, budući da su oni preveli na izvesna pravila i principe zavisnost vojne veštine od hrabrosti i sreće, i najposle, on smatra neophodnom potrebu da se sažeto izlože maksime i pouke raznih pisaca, pošto autoritet samo jednog ne bi bio dovoljan. (Zar taj završni stav o nedovoljnosti „autoriteta samo jednoga“ ne znači moderno i antidogmatski!)

Vojni pisci predstavljeni u ovoj knjizi pomažu nam da nazremo hod vojne misli kroz vreme. Ona se naslanjala na luk i strelu, koplje i mač, pa na vatreno oružje, čije je moralno dejstvo u početku bilo jače od fizičkog; naslanjala se na grčku falangu i rimsku legiju, pa na francusku kolonu u kojoj je oslobođena individua razvila kolektivnu dinamiku jedinica. Ali je i u tim organizacionim, tehničkim i materijalnim uslovima, u kojima su celokupni ratovi dobijali formu jedne bitke na jednom polju ili oko jednog grada, izbijala na površinu zbivanja, namera i zamisao vojskovođa zaraćenih strana – kako savladati protivnika. Dakle, namera i zamisao koja je bila i ostala supstrat i izraz ratne veštine. Klasični kineski vojni pisac, Sun Cu, izložio je u vezi s tim dve ideje koje su interpretirane i tumačene u mnogim varijantama. On je najranije (400–320. pre n.e.) formulisao neobičnu zamisao da nije najveća veština boriti se i pobeđivati u svim bitkama, već veština da se slomi neprijateljev otpor bez borbe: metodom napada pomoću ratnog lukavstva vešt vojskovođa pokorava neprijateljeve trupe bez borbe, zauzima njegove gradove bez opsade, ruši njegovo kraljevstvo bez dugotrajnih operacija na terenu. Na drugom mestu je ponovio: „O božansko umeće lukavstva i tajnosti!“ Veoma slične formulacije nalazimo i kod Lidel Harta (1895–1970), tako da o izvoru inspiracije gotovo da ne može biti sumnje.

Sun Cu, međutim, nije svu ratnu veštinu zasnivao na lukavstvu i tajnosti. S jačim razlogom preporučivao je kao osnovu vojnog metoda merenje, procenu odnosa snaga, odmeravanje izgleda... Stoga je uzimao u obzir razne pretpostavke: od nadmoćnosti koja dopušta opkoljavanje neprijatelja do slabosti koja nalaže bekstvo. Jasno i pregledno izložio je logiku rasporeda snaga: ako (neprijatelj) ojača prethodnicu, oslabiće zaštitnicu; ako ojača levo krilo, oslabiće desno...; ako svuda

pošalje pojačanje, biće svuda slab. Iz tog razmatranja izveden je stav da nema strategije u ravnomernom rasporedu snaga. On je prvi izložio uverenje da je „brzina srž ratovanja“, a to su kasnije ponavljali i drugi, u promenjenim okolnostima, na primer Lojd (1720–1783): „Brzina je u ratu odlučujuća“.

Uviđajući uticaj različitih činilaca u ratu – snaga (redovne i vanredne), sredstava, postupaka – Sun Cu je video i neiscrpan broj njihovih različitih kombinacija. Otuda u njegovom pogledu na ratnu veštinu nema jednostranosti svojstvene krutim i strategijskim sistemima i doktrinarnom mišljenju, već se ističu razne mogućnosti prema postojećim prilikama. Odnosno, stari pisac navodi na razmišljanje i analizu, a odvraća od brzopletih zaključaka. Tako, prema njegovom sudu: bezbednost od poraza podrazumeva defanzivnu taktiku; sposobnost da se neprijatelj pobedi znači preduzimanje ofanzive; defanziva ukazuje na nedovoljnu snagu; napad, pak, na preobilje snage; u ratovodstvu nema stalnih okolnosti i onaj ko ume da menja svoju taktiku prema protivniku, i tako niže pobede, može se nazvati bogomdanim vojskovođom.

Rukopis Flavija Vegecija Renata (4. vek n.e.) konkretniji je s detaljnim analizama problema koji se tiču izbora i obuke regruta, organizacije legije i osnova discipline, borbenih odredaba o načinu ratnih dejstava, napada i odbrane gradova i rata na moru. On skromno i oprezno kaže da je samo sabrao razbacane pouke drugih vojnih pisaca i uskladio njihove fragmente, pa da stoga nema nikakve odgovornosti. Ipak, to što je uradio nije puko odabiranje i sređivanje tuđih spisa već i nova celina, koja se odlikuje povezanim razmatranjem važnih elemenata rimske ratne veštine. Savremenom čitaocu se može učiniti zamornim udublјivanje u organizaciju i borbene poretke legije, njeno naoružanje, opremu i sprave, ali se pri pažljivijem čitanju zapaža da se ispod, naoko jednostavnih formi, četvororeda, klina, klešta i kruga, ukazuju zamisao i plan za vođenje bitke. Bitka, smatra on, odlučuje o ishodu rata, i to u roku od dva-tri sata, posle čega za poraženu vojsku više nema nade. Ali, baš zbog toga, upozorava nestrplјivog čitaoca, koji žuri da što pre dođe do upustava za vođenje bitke, da treba razmotriti svaki plan, okušati svako sredstvo i poslužiti se svakim metodom pre nego što se dođe do te konačne faze.

U starinskim uputstvima za bitku, kako ih interpretira Vegecije, polazi se od neizvesnosti kao najtežeg elementa bitke. Zbog toga se u njima preporučuje komandantima smotrenost i upozorava na štetu koju neizbežno donosi preterana samouverenost. Od komandanta se zahteva da nepristrasno ispita ko je brojniji, ko je bolje naoružan i čije su trupe u boljem stanju, disciplinovanije i odlučnije u vanrednim situacijama. Osim tog opšteg sagledavanja odnosa snaga, nije od manje važnosti odmeravanje njihovih bitnih delova (pešadije, koja je činila glavnu snagu armije, i konjice) i, još podrobnije, koja strana ima više strelaca i kopljanika, u kojoj je više oklopnika i čiji su konji bolji. Kada se tako ispita odnos snaga verovatnih protivnika, najvažnija odluka je: da li je bolje odugovlačiti rat ili iznuditi brz ishod stupanjem u bitku. Ako ustanovi da je u mnogo čemu nadmoćniji nad protivnikom, smotreni komandant, prema Vegeciju, ne sme nipošto odgađati sukob. Ako, pak, ustanovi da je slabiji, mora se kloniti odsudne bitke i nastojati da uspe pomoću prepada, zaseda i ratnih lukavstava.

Monteskje (1689–1755), francuski sociolog koji je istraživao veličinu i pad Rimljana, našao je da su se njihovi konzuli držali strategije snage i krajnje žestine u ratu: išlo se pravo na neprijatelja, pa je jačina odlučivala pri prvom sukobu. Vegecije, međutim, ima alternativu – dobri komandanti se klone odsudne bitke, gde je svako u opasnosti, i radije koriste obmanu i lukavstvo u nastojanju da neprijatelju pobiju što više vojske u sitnim čarkama i zaplaše ga ne izlažući svoje snage. Slično tome, Monteskje je isticao da su vojnici legije imali jače i teže oružje nego bilo koji drugi narodi, što je tačno, ali to nije potpuno objašnjenje. Vegecije uvažava teško oružje, ono koje služi za napad i koje pruža zaštitu, ali naglašava i značaj lake pešadije, praćkaša, koji su držali krilne položaje i prvi zametali bitku, i za koje su birani najaktivniji i najdisciplinovaniji borci. Ukratko, u njegovim razmatranjima, osim principa teškog oružja zastupljen je i princip raznovrsnosti, koji odgovara raznolikim potrebama i svrhama u borbi.

I Vegecije razlikuje dva tipa borbe: prvi, kada se pobjeda postiže iznenađenjem i korišćenjem povoljne prilike koja se ukazuje kad je neprijatelj zamoren u maršu ili rascepan dok prelazi reku, kad se muči u močvarama ili na planinskim

strminama, kad je raspršen na širokom prostoru a neoprezan; i drugi, kada je neprijatelj obazriv i ne dopušta iznenađenje ili uvlačenje u klopku, pa se mora prihvatiti otvorena i, na neki način, ravnopravna borba. U vezi s tim, on zaključuje da je vojna veština potrebna u otvorenim bitkama isto koliko i u vođenju rata pomoću lukavstva i varke.

Vegacije je registrovao sedam raznih borbenih poredaka za vođenje odsudne bitke. Smatrao je da je najbolji kosi borbeni poredak, kojim se može postići nadmoćnost nad neprijateljem na jednom krilu sve i ako su njegove celokupne snage brojnije. Uz primenu tog borbenog poretka tebanski vojskovođa Epaminonda stekao je neprolaznu slavu pobedama u bitkama kod Leuktre i Mantineje, a njegovo iskustvo je ugrađeno u principe rimske ratne veštine koje je sabrao Vegecije. U njegovoj interpretaciji, kosi borbeni poredak nije samo oblik kojim se postiže kvantitativna nadmoćnost na jednom krilu fronta, na kojem je težište dejstva, već i način da se ta nadmoćnost uveća i kvalitetom, to jest angažovanjem najboljih trupa na izabranom težištu. On naglašava da se mora poštovati jedno izvrsno opšte pravilo; da najbolje trupe sačinjavaju krilo koje treba da odluči ishod bitke.

Razumevanje ratne veštine ogleda se u Vegecijevoj sposobnosti da bitku i ratna dejstva uopšte posmatra sa obe strane. Dakle, da i dobroj zamisli i planu bitke postavi visoke prepreke. Ispitujući podesnost borbenog poretka pešadije u obliku klina za proboj neprijateljevog fronta, video je i mogućnost da protivnik zatvori klin s obe strane manevrom svojih snaga u obliku klešta. Jer, i vojska koja beži može se okrenuti i napasti gonioca noću, dok spava, ili kad prelazi reku. Veoma suptilno Vegecije je razmotrio problem okruženja, pri čemu je uzeo u obzir ne samo taktičke i tehničke parametre već i psihološke veličine. Prema njegovom sudu, samo komandanti koji nisu vični ratovanju smatraju pobedu potpunom tek ako protivnika opkole brojnijim trupama ili ga teraju na nepovoljno zemljište – tako da ne može pobeći. Nasuprot tome, iskusni komandanti drže se Scipionove maksime da neprijatelju koji beži treba podići zlatan most. Jer, smatra Vegacije, kada se nađu priklešteni, ma koliko bili slabi i malobrojni, vojnici bivaju dorasli neprijatelju zahvaljujući

samoj pomisli na to da im je očajanje jedini izlaz: „Sigurnost pobeđenog u tome je da se nikakvoj sigurnosti ne nada“.

Makijaveli (1496–1527) bio je politički, dramski i vojni pisac. Na stranicama kojima je predstavljen u ovoj knjizi nesumnjiv je trag dramske forme i političkog razumevanja rata i vojske. On saopštava svoja shvatanja kroz dijalog i razmatra vojna pitanja u vezi s politikom. Sudovi o njemu kao vojnom piscu se razilaze. Nemački filozof Kasirer (1874–1945) ocenio je da je Makijaveli u svojoj *Ratnoj veštini* govorio kao običan amater i da je njegov udeo u toj oblasti zanemarljiv kada se uporedi s celokupnim njegovim delom. Nasuprot toj negativnoj generalnoj oceni, Kasirer smatra da je Makijaveli otkrio novi tip strategije – strategiju zasnovanu na mentalnom, a ne na fizičkom oružju, i da mu je u tome najviše koristilo bogato lično iskustvo u državnim poslovima, udruženo s poznavanjem ljudske prirode. Fihte (1762–1814) našao je vrednost u Makijavelijevom razmatranju o pešadiji i artiljeriji, gde su drugi zapažali najveći propust. U Erlovoj knjizi *Tvorci moderne strategije*, opisan je Makijavelijev doprinos ratnoj veštini kao prilagođavanje klasične mudrosti (Livije, Polibije) vremenu u kojem je živio; Makijaveli je predstavljen kao italijanizovani i nešto modernizovani Vegecije. Ipak, istaknuta je originalnost u Makijavelijevom pristupu ratnoj veštini, koja se očitavala u širini zamisli: on je obuhvatio celinu rata, osećajući da postoji dublja veza između tehničkih vojnih pojedinosti i opšteg cilja rata, između oružane snage i političke organizacije.

Budući da je bio opčinjen antičkom Grčkom i Rimom, a uviđajući neotklonjive slabosti najamničkih vojski u svojoj zemlji i svom vremenu, Makijaveli je dokazivao prednosti narodne vojske koja se formira regrutovanjem ljudstva od sedamnaest do četrdeset godina. Jer, niko nikada nije uredio republiku ili kraljevinu a da, pri tome, nije mislio da je zadatak onih koji u njoj žive i njena odbrana. Rimski uzor bio mu je u svemu putokaz: smatrao je optimalnom veličinu rimske vojske (uobičajeno 24.000, najviše 50.000), podelu legije na deset kohorti, poredak u tri ešelona na maršu i u borbi; pešadiju je stavljao po vrednosti ispred konjice, a artiljeriju, koja je tada bila na početku razvoja, nije mnogo cenio. Za njega je bitka bila odlučujući trenutak rata:

„Luidi: Istinu govoreći, gospodine, već zamišljam tu vojsku, čak je i vidim, pa gorim od želje da je gledam kako napada. A ne bih želeo ni za šta na svetu da postanete kao Fabije Maksim i mislite kako da vešto zadržite neprijatelja i odgodite bitku, jer bih tada gore mislio o vama nego što je rimski narod mislio o njemu.

Fabricio: Ne bojte se. Zar ne čujete artiljeriju? Naša je već napala, ali je malo gubitaka nanela neprijatelju, a specijalni veliti već kreću sa svojih mesta zajedno s lakom konjicom, i s najljućim besom i najjačom vikom jurišaju na neprijatelja. Njihova artiljerija je već jednom opalila, ali iznad glava naših pešaka koje nije ni povredila. Budući da sad ne može opaliti po drugi put, vidite naše velite i konjanike kako je već zauzimaju, dok je neprijatelj, da je odbrani, krenuo napred, pa artiljerija ne raspoznaje više neprijatelja od prijatelja i ne može izvršavati svoju dužnost. Pogledajte s koliko se snaga i discipline naši bore... Vidite vojskovođu koji ih hrabri i pokazuje im da je pobjeda sigurna...”

O Fabiju Maksimu Makijaveli je imao drugačije mišljenje od uobičajenog i ustaljenog: „Fabije Maksim nikad nije izbegavao borbu s Hanibalom, ali je želeo uvek da pobedi, a Hanibal je mislio da ga ne može pobediti ako ga napadne na mestu gde se ovaj ulogorio. Jer, da je slučajno pretpostavio da ga može pobediti, Fabije bi se morao boriti u svakom slučaju, ili bežati.“ Naveli smo ovo Makijavelijevo mišljenje ne zato da bismo osporili strategiju iznuravanja, po kojoj je Fabije kunktator čuven, već kao ilustraciju drugačijeg viđenja iste ličnosti i istog načina ratovanja u istorijskoj perspektivi.

Kao i u politici, tako i u ratnoj veštini, Makijaveli je smatrao da su sva sredstva i svi postupci dopušteni. Ako dobiješ bitku, pisao je on, pobjeda briše svaki tvoj loš postupak, a ako je izgubiš, zalud će biti sve ono što si pre toga dobro učinio. Tumačeći antičko iskustvo, naglašavao je uspehe u borbi koji su postizani zahvaljujući prevari, obmani i lukavstvu. Hvalio je rimske konzule Minucija Rufa i Acilija Glabriona koji su prestrašili neprijatelja glasinama o pojačanjima koja im stižu i demonstracijom pokreta raspoloživim snagama. Slično tome, smatrao je da korisni mogu biti lažni napadi i vesti o pogibelji neprijateljevog vojskovođe i porazu dela njegovih snaga, i da je jednako dopušteno služiti se verom u

boga i praznoverjem radi postizanja pobede. Makijaveli navodi primer Sertorija, koji je svom ljudstvu rekao da je razgovarao s košutom koja mu je, kao poslanik boga, obećala pobjedu, i Cezara, koji je pao prilikom iskrcavanja s broda u Afriku, pa je da njegovi vojnici to ne bi uzeli kao rđav predznak uzviknuo: „Afriko, ja sam te osvojio!“ Iz istih razloga odobravao je i laganje i obmanjivanje sopstvene vojske kada se time umanjuje neuspeh i doprinosi pobjedi: „Ako ti se u borbi desi neka nezgoda koja ti preplaši tvoje vojnike, najpametnija je stvar znati se pretvarati i okrenuti je na dobro, kao što su uradili Tulije Hostilije i Lucije Sula.“ Rečju, Makijaveli je smatrao podjednako važnim jačinu, uvežbanost i moralnu čvrstinu vojske i pronalazačke sposobnosti, prepredenost i lukavstvo vojskovođe. Na pitanje kakav treba da bude vojskovođa, kao najvažniji kvalitet naveo je veštinu pronalaženja, „jer niko bez pronalaska nikad nije bio veliki čovek u svom zanimanju, a ako ti pronalazak donosi poštovanje u drugim stvarima, u ovoj ti iznad svega čini čast.“

Maršal Moric Saksonski (1696–1750) predstavio je sam svoje delo kao sastav za svoju zabavu i pouku. Uviđajući promenljivost okolnosti koje ljudska smotrenost ne može predvideti, bio je skeptičan prema metodološkim obrascima i izričito je poricao svoju želju za uspostavljanjem novog metoda u veštini ratovanja. Ipak, nalazio je da je prava veština vojskovođina u tome da vojničku hrabrost zagarantuje svojim rasporedom trupa, izborom položaja i onim osobinama genija koje karakterišu velike komandante. Polazeći od toga, pregledno je izložio sistem sakupljanja trupa, snabdevanje, obučavanje i upotrebu u borbi, dakako u svom vremenu. Vojskovođa je tada mislio o mnogim pojedinostima, jer „najsitnije stvari utiču na najkrupnije“. Nepodesna odeća, slaba ishrana i loša klima mogu znatno smanjiti veličinu trupe pre nego što i dođe do borbe. Maršal Saksonski tako piše: „Godine 1718. ulogorili smo se kod Beograda sa 55.000 ljudi. Beograd je na uzvišici, vazduh je zdrav, izvorska voda dobra; svega smo imali u izobilju. Na dan bitke 18. avgusta, pod oružjem je bilo samo 22.000 ljudi; ostali su bili ili mrtvi, ili nesposobni za borbu. Mogao bih navesti slične primere i iz drugih zemalja. Uzrok je promena klime.“

Na pitanje da li je rat zanat ili nauka, Saksonski odgovara rečima viteza Folara: „Rat je za neuke zanat, a za učene nauka.“ Pri tome je, očevidno, mislio na ratovodstvo. Šta je on smatrao najvažnijim i najtežim u ratovodstvu? Izgleda da je, kao i Makijaveli, najviše cenio pronalazačku veštinu vojskovođe. Uviđao je veliku moć običaja, ustaljenih navika i predrasuda, usled čega je, po njegovom sudu, primena novih sredstava, rasporeda trupa i postupaka obećavala siguran uspeh. Na prigovor da će neprijatelj učiniti isto, odgovorio je da to potvrđuje vrednost njegovog predloga, jer neprijatelj nema drugog izlaza osim da ga podražava. Ali, to će se desiti tek pošto pretrpi mnoge poraze, pošto svaka zemlja teško menja svoje običaje, bilo iz gordosti, bilo iz lenjosti, bilo iz gluposti. Navedeni sud maršala Saksonskog može se učiniti preteranim, osobito iz savremene perspektive. Pri pažljivijem ispitivanju, međutim, jasno je da i u savremenosti postoji opiranje novome, čak i kada je korist očevidna, a da običaj i rutina zadržavaju poštovanje. Jedna od trajnih slabosti ljudskog duha je u tome što traži uspeh u sličnome, dok je on, u stvari, u suprotnome.

Saksonski je mislio da je optimalnu armiju, u njegovo doba, činilo deset legija, osam konjičkih i šesnaest dragonskih pukova. To je iznosilo 34.000 pešaka i 12.000 konjanika – ukupno 46.000 ljudi. Verovao je da takva armija može zaustaviti neprijateljsku od 100.000 ljudi, ako je general pametan i ume da odabere položaje. Šta se god moglo proračunati, on je proračunavao egzaktno. Gustina paljbe pred frontom puka od 120.000 do 140.000 zrna za jedan sat, na način koji je on pronašao, smatrala se nedostižnom za bilo koju drugu vojsku. Smatrao je suštinski važnom sposobnost konjičkog eskadrona da punom brzinom, ne kvareći poredak, juriša dve hiljade koraka. Izračunao je precizno da 4.800 ljudi može izgraditi osmougaono utvrđenje za 111 sati i tri četvrti...

Maršal Saksonski je razlikovao veštinu koja se stiče vežbom i koja, smatrao je, spada u vojnu abecedu, od razumevanja ratnih fenomena koji se tiču ljudskog srca i uma vojskovođe. Opšta pravila, na primer, održavati propisano odstojanje na maršu, jurišati silovito, praznine u prvom redu popunjavati iz drugog – jednostavna su i za njih i nisu neophodno potrebna pismena uputstva. Drugačije je, među-

tim, s ljudskim srcem: trupe koje bi u napadu odnele pobjedu, u rovovima mogu svaki put pretrpeti poraz. Saksonski piše da o toj stvari – najvažnijoj, najučenijoj i najdubljijoj u vojnoj profesiji – nije pisao niko, a ko ne poznaje ljudsko srce zavisi od milosti sreće, koja je katkad veoma nestalna. Slično tome, po njegovom mišljenju, ništa ne rastrojava neprijatelja toliko koliko uviđanje da je vaš plan izmenjen, da to nije onaj na osnovu kojeg je napravio svoj raspored i preduzeo napad. „Ništa ga neće pomesti niti navesti na ozbiljnije greške“, ponavlja Saksonski. „Ako ne izmene svoj raspored, izgubiće bitku, a ako ga izmeni u prisustvu neprijatelja, opet će je izgubiti. Ljudski um nije dorastao takvoj situaciji.“

Vegecije je preporučivao „zlatan most“ za neprijatelja u bekstvu, dok je Saksonski smatrao da ga treba goniti bez prestanka. Jer, tada je svaki manevar dobar; jedino obazrivost biva bezvredna.

Za razliku od Makijevelija, koji je smatrao da se bitka ne može izbeći ako neprijatelj pošto-poto želi da je vodi. Saksonski je bio ubeđen da je to moguće, i da bi vešt general mogao celog veka ratovati a da ne bude primoran ni na jednu bitku.

Ta protivurečna tumačenja iskustva iz istorije ratova ili drugačije rezimiranje sopstvenog iskustva ne treba da zbunjuje savremenog čitaoca. Naime, ne radi se samo o različitim okolnostima i različitom vremenu i o tražanju za rešenjem koje više obećava, pa i o intelektualnim osobinama vojskovođa. U vezi s tim, izgleda razložno razmatranje maršala Saksonskog o partizanima. Hrabar partizan, sa tri-četiri stotine boraca, može vas stravično pomesti, pisao je on, pa čak napasti i čitavu armiju. Protiv takvog protivnika predlagao je jake prethodnice, jer se ne radi o obaveštavanju, već o borbi na život i smrt. On je video da prava opasnost može doći od pametnog generala u vojsci neprijatelja, što se ogleda u njegovoj sposobnosti da nađe vojnike spremne za svaki poduhvat i sposobne da realno segledaju sve mogućnosti.

Fridrih II Veliki (1712–1786) izložio je svoja saznanja o ratnoj veštini u formi opštih principa, kao uputstvo generalima. Imao je na umu brojne elemente koji grade ratnu sliku, i pošto je nemoguće predvideti sve kombinacije koje mogu nastupiti, nastojao je da ih poveže izvesnim opštim principima. Ti

principi izgledaju očevidni zato što su izvedeni iz iskustva i potkrepljeni mnogim konkretnim primerima. Saopšteni su jasnim stilom i na način koji navodi na razmišljanje a ne ukalupljuje zamisli. On je rat široko obuhvatao, uzimajući u obzir vojne snage suprotstavljenih strana, njihove materijalne izvore, verovatne saveznike i političke manevre, karakteristike zemljišta, način ratovanja... Kao njegova rukovodeća metodološka načela mogla bi se izdvojiti sledeća dva: (1) u procenivanju svojih planova i mogućih neprijateljskih postupaka suštinski je važno da budete objektivni; opasno je zavaravati se; i (2) starinska izreka kaže: onaj ko hoće da sačuva sve neće sačuvati ništa; stoga uvek žrtvujte sitnice i idite na suštinske stvari! Šta je za njega značilo biti objektivan? Prvenstveno to da se neprijatelj ne sme potceniti, pa stoga vojskovođa treba manje da misli na ono što sam želi da učini, a više na ono što će neprijatelj zaista učiniti. Da bi to postigao najbolje je da se stavi u položaj neprijatelja i da sa tog stanovišta procenjuje teškoće i prepreke koje mu on može postaviti. Istina, savetovao je da se o neprijatelju govori samo s visoka, ali da se u dubini duše on ne prezire i da se pažljivo porede prednosti svojih trupa s njegovim. Što se tiče razlikovanja suštinskih stvari od sitnih, sporednih, Fridrih je svoje shvatanje ilustrovao sa više primera: suštinske stvari nalaze se onde gde i velike neprijateljske snage; istrajno radite na tome da ih definitivno porazite, a odredi će sami pobeći, ili ćete ih vi lako pohvatati. Isto shvatanje zastupa i kada razmatra svoje snage. Postoji staro ratno pravilo, govorio je, koje se nikad ne može previše ponavljati: držite svoje snage na okupu i kad želite stupiti u borbu prikupite sve svoje snage i zgrabite svaku prednost da biste obezbedili uspeh.

U pojedinačnim analizama Fridrih je svoju i protivničku vojsku i njihov glavni deo video kao strukturu, ili kao raspored koji može imati različite forme i svoja jaka i slaba mesta. Tako u napadu, tačnije u načinu izvođenja napada, svaka slabija armija, kad napada jaču, treba da primeni kosi borbeni poredak. U Fridrihovom tumačenju, to je raspored koji omogućuje da se delom snaga postigne pobeda za koju je drugim potrebna cela armija. Kad god krenete u bitku s jednim krilom, pisao je on, postajete gospodar svoje vojske: borbu možete po nahodanju ubrzavati i usporavati, a kao rezervu

imate čitavo ono krilo koje se ne bori. Nemojte nikada zaboraviti da prištedite sva sredstva i da vam, u skladu s tim, budu uvek pri ruci rezerve koje će stvari dovesti u red ako negde zaškripi. U pozicionim bitkama predlagao je da se neprijateljska armija napadne na mestu gde je najslabija i gde joj teren daje najmanju prednost.

I za Fridriha se ratna veština delom sastojala od upotrebe sile, delom od primene varke. Smatrao je da je skepticizam majka bezbednosti, ali da ne valja preterivati ni sa čim, pa ni s oprežnošću – preterana opreznost obeshrabruje. Zbog toga, po njegovom sudu, vojskovođa je neophodno potrebna smelost i odlučnost, kao što mu je dobrodošla i sposobnost da protivnika prevari a da ne dopusti da bude prevaren. Odobravao je brižljivo skrivanje od svojih vojnika povlačenje na koje je komandant prinuđen, pa i iznalaženje lažnih razloga koji služe tome. Mogućno je da je svoje shvatanje ratne veštine najsazetije izrazio u sledećem razmatranju: „Ekstravagantni planovi kampanja bezvredni su; ekstravagantnim smatram one koji od vas zahtevaju da vršite prodore ili vam nameću odveć krutu defanzivu. Prodori su bezvredni zato što, kad prodirete duboko na neprijateljski teren, slabite svoje snage, komunikacione linije postaju preduge i veoma teške za održavanje; a da biste sa sigurnošću pobeđivali, morate uvek postupiti po pravilima: napredovati, dobro se učvrstiti, ponovo napredovati, ponovo se na isti način učvrstiti i uvek imati svoje resurse i potrepštine na dohvat ruke.“ On je smelost ofanzive uvek pretpostavljao defanzivi zato što je bio ubeđen da ni poraz u napadu neće biti pogubniji od povlačenja.

Iako navedena pravila sugerišu postupak prema obrascu koji je lako zapaziti, Fridrih je i u tom okviru nalazio mogućnosti za rešenja koja neprijatelj najmanje očekuje i koja, baš zbog toga, obećavaju najveći uspeh. Takvim rešenjima, na primer, smatrao je prolaz putevima preko planinskog lanca koji neprijatelj smatra neprelaznim, ili ako se izvede prelaz preko reke iznad ili ispod položaja koje je neprijatelj zaposeo, i to tako da on to ne primeti.

Napoleon je predstavljen maksimama. U poređenju s Fridrihom, sa kojim mu je zajedničko golemo praktično ratno iskustvo, razlikuje se po tome što nije, kao Fridrih, analizirao pojedine ratove i bitke, ratišta i pravce, gradove i logore, već

je stečeno iskustvo vojskovođe sažeo u pouke od nekoliko, ili čak samo u jednoj rečenici. Tumači Napoleonove ratne veštine isticali su različite činioce koji su imali pretežan uticaj na njeno oblikovanje. Neki su navodili, kao glavni, promenu sastava i duha vojske, koju je donela Francuska revolucija; drugi su tajnu njegovih ratnih uspeha nalazili u većoj pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti vojske, usled čega su se tvrđave pokazale manje pouzdane; treći su ukazivali na usavršavanje naoružanja i prevazilaženje magacinskog načina snabdevanja. Napoleon o tim činiocima ne govori na taj način, i ne razmatra ih kao konkretne veličine. Svoje maksime je formulisao kao neku vrstu stenografskih beležaka iz ranijeg ratnog iskustva i iskustva koje je sam sticao na bojnopolju. Tako je rekao da su Gustav Adolf, Tiren i Fridrih, kao i Aleksandar, Hanibal i Cezar, postupali po istim načelima kojima se obezbeđuje pobjeda: održavati jedinstvo svojih trupa, ne biti nigde ranjiv, hitro se obrušavati na važne tačke. Slično tome, zaključio je da dobar general, dobri oficiri, dobri podoficiri, dobra organizacija, dobra obuka i stroga disciplina proizvode dobre vojnike nezavisno od stvari za koju se bore.

Tvrdio je da svi ratovi treba da budu sistematični, što znači da svaki rat mora imati cilj i mora s voditi u skladu s principima i pravilima ratne veštine. Istovremeno, Napoleon je uviđao individualni lik svakog rata, usled čega i slučaj ima značaj koji se ne sme zanemariti. On kaže izričito da se rat ne sastoji ni od čega drugog osim od slučajeva i da genije generala, iako će se držati opštih principa, ne smeju ispuštati s uma ništa što bi mu omogućilo da se okoristi tim slučajevima. U vezi s tim, nameće se maksima koja obuhvata i pravilo i narušavanje pravila: „Po pravilu, kaže Napoleon, ne treba nikad da napuštate operacijski pravac; ali menjati ga kad to nalažu okolnosti spada u vojne manevre koji traže vrhunsku veštinu. Vojska koja vešto menja svoj operacijski pravac zavarava neprijatelja, te on više ne zna gde joj je pozadina i koje su joj slabe tačke koje treba ugroziti.“ U istom smislu, na još opštijem nivou, tvrdio je da se planovi kampanje mogu modifikovati na bezbroj načina, zavisno od okolnosti, komandantovog genija, kvaliteta trupa i topografije bojišta. Na drugom mestu istakao je značaj okolnosti koje se obrazuju pod uticajem vremena. Tako je konjičkom generalu savetovao

da poznaje vrednost sekundi, a za komandanta koji čuva sveže trupe za dan posle bitke govorio je da gotovo uvek biva poražen.

X Napoleonovo viđenje bitke najčešće je tumačeno na osnovu njegovog stava: „U bici kao i u opsadi, veština se sastoji od upravljanja masovne vatre na jednu tačku; kad bitka počne, sposobni komandant će na jednu od tih tačaka naglo i neočekivano otvoriti paljbu iznenadjujuće mase artiljerijskih oruđa i jamačno će je osvojiti.“ Dok je Fridrih preporučivao da se u pozicionim bitkama neprijateljeva armija napadne na mestu gde je najslabija, Napoleon je koristio izraz „na jednu tačku“, ne precizirajući da li je to najjača ili najslabija tačka u rasporedu neprijatelja. Iz te njegove neodređenosti, kako piše Lidel Hart (u *Strategiji posrednog prilaženja*), nastale su dve škole mišljenja u ratnoj veštini: jedna je tumačila da treba upraviti koncentrisani udarac na neprijateljevu najjaču tačku, druga je, pak, zastupala mišljenje da ga treba upraviti na najslabiju. Možda je Napoleon namerno ostavio mogućnost za različito tumačenje, s obzirom na igru slučaja i na različite okolnosti u svakom ratu. Jer, koliko god da je rešenje tražio u bitkama, dopuštao je i situacije u kojima takvo rešenje nije celishodno. „Kad vam je vojska brojno slabija, kad su vam konjica i artiljerija slabije, treba izbegavati otvorenu borbu. Brojčana slabost mora se nadoknaditi brzinom maršovanja; manjkavost artiljerije prirodom manevra; a nedostatak konjice izborom položaja. U takvoj situaciji veoma je važno da kod vojnika preovlađuje samopouzdanje.“

Na kraju, za Napoleonovo shvatanje udela vojskovođe u oblikovanju ratne veštine izgleda da je veoma važno njegovo shvatanje „energične odluke“ i „srednjeg puta“. „Dejstvo diskusija, paradiranje pameću i sazivanje ratnih saveta biće onakvo kakvo je bilo u svakom dobu: na kraju će se prihvatiti najmalodušnije ili, ako hoćete poželjniji izraz, najsmotrenije mere, koje su u ratu gotovo po pravilu najgore. Prava mudrost, što se generala tiče, leži u energičnoj odluci.“ Slično je sudio i o subjektivnoj slabosti generala, koja se ogleda u njegovoj neodlučnosti: „Neodlučni general koji postupa bez principa i bez plana, makar vodio armiju brojno jaču od neprijateljeve, na bojištu gotovo uvek ispada slabiji. Petljanje i *mezzo termine* (srednji put) u ratu dovode do gubitaka snaga.“

Možemo ponoviti za Napoleonom da preterana smotrenost, kao i dogmatska jednostranost, i sada kao i onda ne rađa dobre odluke, i da „srednji put“ često vodi stranputicom.

Prevođenje starih rukopisa izazov je za prevodioce. Neke od starih reči koje se više ne upotrebljavaju ili retko upotrebljavaju valja zameniti drugima, koje su frekventnije, ili ih treba objasniti. Na primer, gnjat, kurtina, kreposan; slično tome, i merne veličine, kao lakat, stopa, funta, jasnije su našem čitaocu u drugim jedinicama. Poneka od tih starih reči, smotrenost recimo, zvuči lepo i dobro je da se koristi u značenju koje podrazumevamo kad široko a neopravdano upotrebljavamo reč budnost. Još su veće teškoće tamo gde je u starim rukopisima neka klasifikacija koja se u međuvremenu izgubila. Tako, devet vrsta zemljišta koje je nabrojao Sun Cu, među kojima su i „ozbiljno“, „kritično“, „rastureno“, „borbeno“, „uklešteno“, ne mogu biti opisana na odgovarajući način rečima koje su sada uobičajene, dakle rečima kojima se opisuju karakteristike zemljišta. Može biti stvar ukusa to što nam ne izgleda opravdano pojačavanje značenja, kao što je „daleko najvažnije“ i što nam ne odgovara sklop „veština uma“. Ali, važnije je, od toga, korist koja se može izvući iz starih rukopisa u vezi s jasnom sažetošću i plastičnošću izraza. Prevod tih rukopisa, iako smo ga dobili iz druge ruke, sa engleskog, omogućuje nam da naučimo ponešto što smo zanemarili, pa i o čemu nismo ni vodili računa.